

Η ΘΕΙΑ ΧΑΡΗ ΣΤΗ ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΙΕΡΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΙΝΟΥ

● Του Φώτιου Ιωαννίδη

Αναπληρωτή Καθηγητή Θεολογικής Σχολής Α.Π.Θ.

Αυρήλιος Αυγουστίνος συναριθμείται μεταξύ των κορυφαίων δυτικών διδασκάλων της αδιαίρετης Εκκλησίας. Γεννήθηκε στις 13 Νοεμβρίου του έτους 354 στην Ταγάστη της Νουμιδίας (σημερινή Souk - Ahras της Αλγερίας).

Στα νεανικά του χρόνια υπήρξε ασταθής και έζησε με σαρκικές απολαύσεις. Σπούδασε στην Ταγάστη, τη Μάδαυρα, την Καρχηδόνα, τη Ρώμη και το Μιλάνο, όπου συνδέθηκε πνευματικά με τον επίσκοπο της πόλης άγιο Αμβρόσιο. Η συναναστροφή μαζί του υπήρξε καταλυτική, γιατί αποκήρυξε την αίρεση του Μανιχαϊσμού, του οποίου υπήρξε οπαδός, και βαπτίστηκε Ορθόδοξος από τον πνευματικό του πατέρα το Πάσχα του έτους 387. Ένα χρόνο αργότερα επέστρεψε στη γενέτειρά του, όπου ίδρυσε μοναστικό κοινόβιο. Το έτος 391 χειροτονήθηκε πρεσβύτερος

από τον ελληνικής καταγωγής επίσκοπο Ιππώνος Βαλέριο, τον οποίο και διαδέχθηκε στον επισκοπικό θρόνο το 396. Στο επισκοπικό μέγαρο της Ιππώνος (σημερινή Άναμπα της Αλγερίας) έζησε μαζί με τους κληρικούς του αυστηρή κοινοβιακή ζωή.

Κοιμήθηκε στις 28 Αυγούστου του έτους 430. Η μνήμη του τιμάται από τη Ρωμαιοκαθολική Εκκλησία την ημέρα της κοίμησής του, ενώ από την Ορθόδοξη στις 15 Ιουνίου.

Ο ιερός πατέρας πολέμησε με σφοδρότητα τις αιρέσεις του Μανιχαϊσμού, του Δονατισμού, του Αρειανισμού και του Πελαγιανισμού. Αγώνιστηκε για την ενότητα της Εκκλησίας, οργάνωσε το μοναχικό βίο στην επαρχία του και φρόντισε ως καλός ποιμένας το λαό του.

Υπήρξε άνθρωπος της προσευχής, της άσκησης, της συστηματικής αγιογραφικής μελέτης,

δόκιμος συγγραφέας και βαθυστόχαστος αναλυτής φιλοσοφικών και θεολογικών πραγματειών. Η συγγραφική του παραγωγή είναι πλουσιότατη και καλύπτει όλα σχεδόν τα είδη της εκκλησιαστικής γραμματείας. Η θεολογική του σκέψη παρουσίασε έναν προοδευτικό χαρακτήρα και ο ίδιος επανειλημμένως έλεγε: «εγώ γράφω προοδύοντας και προοδεύω γράφοντας».

Η διδασκαλία του Αυγουστίνου για τη θεία χάρη αναπτύσσεται σταδιακά. Μέσα σε 35 χρόνια (392-427) ο ιερός πατέρας ολοκληρώνει με ιδιαίτερη βαθύτητα την ανάπτυξη αυτής της διδασκαλίας στις λεπτομέρειές της, αγγίζοντας όλες τις πτυχές του ανθρώπινου βίου. Σε αυτή τη βαθυστόχαστη ανάπτυξη συντελούν τόσο τα βιώματα από την προσωπική του μεταστροφή στην πίστη της Εκκλησίας όσο και τα ζητήματα που θέτουν οι Μανιχαίοι και Δονατιστές αντίπαλοί του. Η κορύφωση όμως της περί χάριτος διδασκαλίας γίνεται κατά τη διαμάχη του με τον Πελάγιο και τους οπαδούς του.

Στο πέρασμα των χρόνων οι θέσεις του σπουδαίου αυτού θεολόγου και αγίου της ενωμένης Εκκλησίας υπέστησαν αλλοιώσεις και παρερμηνείες. Τόσο οι σχολαστικοί θεολόγοι όσο και οι μεταρρυθμιστές του 16ου αιώνα έδωσαν στο έργο του διαστάσεις και ερμηνείες ξένες προς το πνεύμα και το χαρακτήρα του. Έτσι, δεκαέξι περίπου αιώνες μετά την κοίμησή του, τόσο η δυτική όσο και η ανατολική θεολογική παράδοση επιχειρούν να κατανοήσουν και να καθάρουν τη διδασκαλία του από τις διαστρεβλώσεις που υπέστη, αλλά και να τη μελετήσουν, εντάσσοντάς την μέσα στο ιστορικό και θεολογικό περιβάλλον στο οποίο διαμορφώθηκε.

Στη θεολογία του Αυγουστίνου η χάρη αποτελεί την κατεξοχήν δωρεά του Θεού προς τον άνθρωπο και προσφέρεται με το σωτηριώδες έργο του Χριστού εν Αγίω Πνεύματι. Ο μεταπτωτικός άνθρωπος χρειάζεται απαραίτητως τη χάρη του Θεού για να πετύχει τη σωτηρία του, αφού η απελευθέρωσή του από τα δεσμά της αμαρτίας είναι αδύνατο να έρθει με τις δικές του δυνάμεις. Έτσι, η βοήθεια που προέρχεται από αυτήν, επιτελεί πρωτίστως ένα έργο θεραπευτικό. Ενώ στον παράδεισο το ζητούμενο ήταν η στερέωση του Αδάμ στην κατάσταση της αναμαρτησίας και της τέλει ελευθερίας, μετά την πτώση προέχει η θεραπεία και η ανακαίνιση της πεπτωκυίας ανθρώπινης φύσης.

Η πρόκληση της χάριτος από τον άνθρωπο γίνεται μέσω του μυστηρίου του βαπτίσματος, δια του οποίου εξαλείφεται όχι μόνο η προπατορική αμαρ-

τία αλλά και η διάπραξη κάθε προσωπικής αμαρτίας. Η θεία χάρη εκχύνει στην καρδιά του ανθρώπου την αγάπη, επαναφέροντας την αίσθηση του αγαθού αλλά και τη δυνατότητα διάπραξης του. Με τη χάρη του μυστηρίου ο βαπτισμένος ελευθερώνεται πλήρως και το μόνο που επιθυμεί είναι η τήρηση του θελήματος του Δημιουργού του.

Κατά τον ιερό Αυγουστίνo η χάρη είναι συνυφασμένη με την έννοια της δωρεάς, ενώ η πρωτο-

βουλία στο έργο της σωτηρίας ανήκει στον Θεό. Αυτός αναζητά τον άνθρωπο και θεραπεύει την ασθενή ανθρώπινη φύση. Απαραίτητη βέβαια προϋπόθεση της διαρκούς παρουσίας της χάριτος και της παραμονής του ανθρώπου σε αυτή είναι η καθημερινή μετάνοια και προσευχή. Μέσω αυτών ο Θεός παρέχει τη βοήθειά Του στον άνθρωπο και διασφαλίζεται η παραμονή στην αγαθότητά Του. Κατά συνέπεια, η ευθύνη της απουσίας της χάριτος ανήκει αποκλειστικά στον άνθρωπο.

Η χάρη, που πηγάζει από το σωτηριώδες έργο του Χριστού, προσφέρει στον άνθρωπο τη νίκη κατά της αμαρτίας, την αθανασία και τη μακαριότητα ως δωρεά και όχι ως δυνατότητα. Ο Κύριος με την ενανθρώπιση, τη σταύρωση, την ταφή και την ανάστασή Του παρέχει σε όλους τη δικαίωση και τη λύτρωση, γι' αυτό ο Αυγουστίνος τονίζει με ιδιαίτερη έμφαση ότι οι προϋποθέσεις οικείωσης της σωτηρίας είναι το βάπτισμα και η πίστη στο Λυτρωτή. Η κατάσταση βέβαια της πλήρους χαρίτωσης του ανθρώπου δεν περιορίζεται στην πνευματική του αναγέννηση και τη νίκη κατά της αμαρτίας, καθώς περιλαμβάνει τη θεία υιοθεσία και την ενοίκηση της Αγίας Τριάδας στην ψυχή του πιστού. Ο άνθρωπος γίνεται υιός του Θεού και απότοκο αυτής της υιοθεσίας είναι η θέωσή του¹, μετέχοντας στη θεία φύση (*divinae consortes naturae*)².

Προϋπόθεση όμως όλων αυτών των πνευματικών εμπειριών είναι η αγάπη, η οποία βρίσκει την πλήρωσή της στην τήρηση των εντολών του Θεού και νοείται ως η κίνηση του ανθρώπου προς την υπέρτατη Αγάπη, τον Θεό. Είναι λοιπόν ξεκάθαρο πως η θεία χάρη όχι μόνο δικαιώνει τον άνθρωπο, αλλά παραμένει αρωγός του στην πορεία προς την απόκτηση της τέλει ελευθερίας και της επουράνιας βασιλείας. Αυτή παρέχει τη γνώση (scientia) και την τέρψη (delectatio) του αγαθού, σε τέτοιο μάλιστα βαθμό, που η σκληρότητα της ψυχής κάμπτεται και κάθε γήινη επιθυμία παύει να υφίσταται. Γνωρίζοντας πια ο άνθρωπος την ωραιότητα του αγαθού και τη γλυκύτητα που παρέχει η πραγματοποίησή του, μένει προσηλωμένος στην τήρηση του θεϊού θελήματος.

Ο Αυγουστίνος επιμένει ιδιαίτερος στη δωρεά της γνώσης και της τέρψης, γιατί εγγυώνται την καρποφορία της θείας χάρης. Η γνώση είναι συνάμα έρωτας και βούληση για τον Θεό, μακριά από κάθε κατώτερη ευδαιμονιστική τάση. Τελειούται δε και αναδεικνύεται με την όραση του θεϊού φωτός.

Κατά τον ιερό πατέρα, η ενέργεια της θείας χάρης είναι τόσο δυνατή, ώστε συμπαρασύρει και αυτή τη δυνατότητα επιλογής. Η χάρη δε βιάζει, αλλά ελευθερώνει την ανθρώπινη βούληση, προσφέροντάς της τον πόθο και τη λαχτάρα της πραγματικής ελευθερίας. Όσο περισσότερο ενεργεί ο Θεός τόσο περισσότερο ο πιστός καθίσταται πραγματικά ελεύθερος. Γι' αυτό και η τέρψη δε συνίσταται στην άρση του αυτεξουσίου, αλλά στην αυθόρμητη κίνηση της ελεύθερης ανθρώπινης θέλησης προς την υπέρτατη Αγάπη. Με άλλα λόγια, ο θρίαμβος της θείας χάρης συνιστά το θρίαμβο του ίδιου του ανθρώπου πάνω στην αμαρτία και το θάνατο. Ο Θεός δεν έρχεται να ακυρώσει τη θέληση του πιστού, αλλά να την προσανατολίσει προς την ορθή κατεύθυνση και να την οδηγήσει στην πληρότητα της θείας ελευθερίας. Θα ήταν άδικο λοιπόν να υποστηρίξει κανείς πως, εξαιρώντας ο Αυγουστίνος τον ακαταγώνιστο χαρακτήρα της θείας χάρης, ακυρώνει την ανθρώπινη συμβολή

και θέληση. Είναι χαρακτηριστική άλλωστε η διατύπωσή του πως προτιμά κάποιον που αμαρτάνει με τη θέλησή του παρά κάποιον που δεν αμαρτάνει, αλλά στερείται την ελευθερία της βουλήσεως³.

Ο ιερός πατέρας, σε όλη τη διάρκεια του αντιαρειτικού του αγώνα, παραδέχεται ως θέσφατα δύο πραγματικότητες: την παντοδυναμία της θείας χάρης και την ανθρώπινη ελευθερία. Η σχέση Θεού και ανθρώπου αποτελεί γι' αυτόν ένα κρυμμένο μυστήριο. Κάτω όμως από το μυστήριο, που καλύπτει αυτή τη σχέση, βλέπει να συνυπάρχουν αρμονικά ο θεός και ο άνθρωπος παράγοντας, η θεία χάρη και η ανθρώπινη ελευθερία⁴.

Ο επίσκοπος Ιππώνος βλέπει τη σχέση της χάρης και της ελευθερίας ως ένα αδιαίρετο σύνολο στο οποίο τίποτε δε λειτουργεί αυτόνομα αλλά σε άμεση σχέση με το άλλο. Όλα προέρχονται από τη χάρη του Θεού ως πηγής κάθε αγαθού και όλα από την ανθρώπινη βούληση ως συγκατάνευση στο θείο θέλημα. Η χάρη και η ελευθερία δεν αποτελούν δύο έννοιες σαφώς διαχωρισμένες μεταξύ τους, αλλά δύο πραγματικότητες προσανατολισμένες στον ένα και τον αυτό σκοπό, τη λύτρωση και τη σωτηρία του ανθρώπου. Μόνο αυτός που αγαπά μπορεί να καταλάβει πως είναι δυνατό να συνυπάρχει η παντοδυναμία της χάρης και η ελευθερία του ανθρώπου.

Ο Αυγουστίνος υπήρξε πρωτίστως ποιμένας που ενδιαφερόταν για τη σωτηρία του ποιμνίου του και όχι σχολαστικός θεολόγος, ώστε να προσπαθεί να προσαρμόσει το σχέδιο του Θεού στις νοητικές του δυνατότητες και προϋποθέσεις. Είναι αδύνατο λοιπόν να βρούμε στο έργο του μία πλήρη συμφωνία της χάρης και της ελευθερίας, απαλλαγμένη από ασάφειες αλλά και κάποιες αντινομίες. Σε όλη τη διάρκεια της ζωής και του ποιμαντικού του αγώνα τόνιζε το παύλειο χωρίο: Ἔσθ' ἄνεξερέυνητα τὰ κρίματα αὐτοῦ καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! (Ρωμ. 11, 33)⁵. ■

¹ «Ad quam spem uocauerit nos dominus deus noster, quid modo geramus, quid toleremus et quid exspectemus, notum esse non dubito cantati uestrae. Gerimus mortalitatem, toleramus infirmitatem, exspectamus diuinitatem. Vult enim deus non solum uiuificare, sed etiam deificare nos», Αυγουστίνος Ιππώνος, Sermo De psalmo LXXXI : Deus stetit in synagoga deorum, I, Fr. Dolbeau, "Nouveaux sermons de saint Augustin pour la conversion des païens et des donatistes (V)", Revue des Études Augustiniennes 39 (1993), 57-108 (βλ. σ. 97).

² Αυγουστίνος Ιππώνος, Speculum de Scriptura Sacra, PL 34, 1032-1033.

³ «...ita est excellentior creatura quae libera voluntate peccat, quam

quae propterea non peccat, quia non habet liberam voluntatem», Αυγουστίνος Ιππώνος, De Libero arbitrio 3, 5, 15, PL 32, 1278.

⁴ «Proinde librum vel epistolam meam, quam secum ad nos supradicti attulerunt, secundum hanc fidem intelligite, ut neque negetis Dei gratiam, neque liberum arbitrium sic defendatis, ut a Dei gratia separetis, tamquam sine illa vel cogitare aliquid vel agere secundum Deum ulla ratione possimus; quod omnino non possumus. Propter hoc enim Dominus cum de fructu iustitiae loqueretur, ait discipulis suis: Sine me nihil potestis facere [Ico. 15, 5]», Αυγουστίνος Ιππώνος, Epistola 214, 2, PL 33, 969.

⁵ Αυγουστίνος Ιππώνος, Epistola 194, 2, 5, PL 33, 876.